

IAIN FERGUSON

Neoliberalizmus, harmadik út és szociális munka: tapasztalatok az Egyesült Királyságból*

Az elmúlt két évtized jelentős részében az az elképzelés, miszerint a piacnak, mint a társadalom fő szervező elvének nincs alternatívája, egyfajta közös érvelést jelentett, melyet nemcsak a neoliberális jobboldal, de a „harmadik út” formájában a szociáldemokrata gondolkodók és politikusok is elfogadtak. E tanulmány nemzetközi tapasztalatok, valamint az Egyesült Királyságban szerzett tapasztalatok alapján kritikai áttekintést nyújt a neoliberalizmus főbb állításairól, értékeli, hogy milyen módon alakították a harmadik út által meghatározott szakpolitikák a szociális munkát az Egyesült Királyságban, és végül, az utolsó részben azt vizsgálja, hogy az elmúlt években kialakult antikapitalista mozgalom milyen módon járulhat hozzá egy új, társadalmi igazságosságra épülő, elkötelezett szociális munka kialakulásához.

Bevezetés

Antonio Gramsci, az olasz marxista gondolkodó egyik meghatározásában a „józan ész” nem egyéb, mint a „burzsoázia mindennapi ideológiája” (idézet Forgacs 1990). Ezzel a kijelentéssel Gramsci arra a folyamatra utalt, melynek során a társadalom domináns csoportjainak elképzelései és feltevései megkérdőjelezetlenül és magától értetődően beépülnek miliók gondolkodásába. Ily módon az 1990-es évek jelentős részében a neoliberális gondolkör, és különösen az a feltevés, hogy a „piacnak nincs alternatívája”, a világon sokak gondolkodásában – így a szociális munka és szociális gondoskodás számos résztvevőjénél is – meghatározó elemé vált.

Nagy-Britanniában a kapitalista racionalitás e megkérdőjelezetlen elfogadása mélyreható következményekkel járt a szociális munka szem-

* Iain Ferguson: Neoliberalism, the Third Way and Social Work: the UK Experience. *Social Work and Society*, Volume 2, Issue 1, 2004.

pontjából. Kialakult – John Harris megfogalmazásával – az „üzleti alapon működő szociális munka” (Harris 2003), melyben nem a társadalmi igazságosság és egyenlőség a meghatározó, hanem a „value for money”, az értékarányos ráfordítás, és ahol a vezetők (menedzserek) elsődleges feladata, hogy a költségvetéssel gazdálkodjanak, és nem az, hogy a kliensek szükségleteire választ találjanak. Itt az alkalmazottak gyakran demoralizált szakemberek, akik egyre inkább elidegenednek e szervezetektől és a szociális munka jelenlegi formáitól (Jones 2000).

E tanulmányban három témakörrel szeretnék foglalkozni. Először megvizsgálom, hogy milyen hatásai voltak a neoliberális politikának nemzetközi szinten, illetve Nagy-Britanniában. Másodszor kritikus áttekintést nyújtok a harmadik út gondolatköréről, illetve arról, hogy a harmadik utas megközelítések mit jelentettek a szociális munka számára Nagy-Britanniában. Végül rámutatok a neoliberalizmussal szemben kialakuló növekvő ellenállásra, mely a Világkereskedelmi Szervezet elleni, hatalmas antikapitalista demonstrációval kezdődött Seattle-ben, és azóta is egyre erősödik, mivel az eredetileg antikapitalista mozgalom egyre inkább háborúellenes jelleget ölt (Bircham és Charlton 2001; Reza 2003). A radikális társadalmi mozgalmakra válaszul a múltban gyakran alakultak ki radikális mozgalmak a szociális munkán belül is (Thompson 2002). Ha egyáltalán lehetséges ez, hogyan kapcsolódhat a szociális munka a világszerte megjelenő neoliberalizmus- és háborúellenes mozgalmakhoz?

A neoliberalizmus mérlege

Susan George író és aktivista szerint a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és a Világkereskedelmi Szervezet elmúlt két évtizedben hirdetett gazdasági ideológiájának, a neoliberalizmusnak három fő pillére van: a befektetés szabadsága, a tőkeáramlás szabadsága, valamint minden áru és szolgáltatás szabad kereskedelme, beleértve az élő organizmusok és szellemi termékek kereskedelmét is (és hozzátehetnénk, hogy az új GATS¹ megállapodások értelmében idetartoznak a szociális gondoskodás és a szociális munka szolgáltatásai is) (George 2001). Érdeemes megjegyeznünk, hogy az egyik árucikk, mely nem élvez ilyen mozgási szabadságot, az az emberi munka, mint ahogy azt az egyre drágóbb menekültjogi törvénykezés is bizonyítja.

Ennél tömörebb és kifejezőbb George Monbiot író és aktivista megfogalmazása, miszerint a neoliberálisoknak egy fő elképzelésük van – az, hogy a társadalom minden kérdésben vesse magát alá a nagy üzleti érdekeknek (Monbiot 2001).

A neoliberalizmus ideológiájának védelmében két fő érvelés fogalmazódott meg. Az egyik szerint a kapitalizmusnak nincsen alternatívája, mivel a kapitalizmus jelenti „az egyedüli lehetséges játékteret”. Ezt az érvet világszerte milliók utasítják el, melyre az utolsó részben még visszatérek.

¹ Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről (General Agreement on Trade and Services) (*a ford.*).

A másik fő érv szerint mindenki profitál majd az IMF és a WTO által folytatott neoliberális politikából, mint ahogy a dagálllyal nemcsak az óriási szállítóhajók, de a kis hajók is révbe érnek. A gazdagság majd lassan és fokozatosan eljut a leggazdagabb nemzetektől a legszegényebbekig. Ezt az érvelést nem csak az antikapitalista tiltakozók utasítják el egyre erősebben, hanem vezető közéleti személyiségek is. A globalizáció határait vizsgáló éles kritikájában például Joseph Stiglitz, aki 1997–2000 között a Világbank vezető közgazdásza, majd 2001-ben a közgazdaságtan Nobel-díjasa volt, a következőképpen érvel:

A liberalizációt igen gyakran nem az ígért növekedés, hanem növekvő nyomorúság kíséri. Még akik nem vették el munkájukat, azok is egyre növekvő bizonytalansággal találják szembe magukat (Stiglitz 2002, 17).

E növekvő nyomorúság mértékét kifejezően tükrözi az ENSZ által minden évben kiadott, emberi fejlődést vizsgáló jelentés, a *Human Development Report*. Az idén júliusban kiadott jelentés a következőket mutatja: az 1990-es években az átlag jövedelem 54 országban csökkent és 21 – elsősorban afrikai országban – romlottak a jövedelmek és a várható életkor mutatói. De nem csak Afrikában csökkent az életszínvonal. Latin-Amerikában például Ecuadorban, Venezuelában és Paraguayban az elmúlt tíz évben szintén csökkent az életszínvonal, míg Argentína – melyet az IMF sztár tanítványának tartanak – egyik krízistől a másikig bukásol. Hasonló életszínvonal-csökkenést figyelhetünk meg Ukrajnában, Kazahsztánban, Tádzsikisztánban és Oroszországban is. További tény, hogy az elmúlt évtizedben a gazdagok és szegények közötti globális szakadék tovább növekedett, és jelenleg a leggazdagabb 1 százalék annyi jövedelemmel rendelkezik, mint a legszegényebb 57 százalék összesen. Ez emberi oldalról azt jelenti, hogy világszerte naponta 30 000 gyermek hal meg olyan betegségben, mely megelőzhető lett volna.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy Nagy-Britanniában 1997 óta az Új Munkáspárt kormányoz, mely állítása szerint szakított a korábbi, 18 évig tartó thatcheri politikával, feltételezhetnénk, hogy javulás következett be a szociális munka mint szakma és, ami még fontosabb, a szociális munka szolgáltatásait igénybevevő emberek szempontjából. Mennyire valósult ez meg? A harmadik út politikája, melyet az Új Munkáspárt 1997-től napjainkban is képvisel, vajon lehetővé tette-e a szociális szolgáltatások potenciális és tényleges felhasználói számára, hogy megkapják azt a szolgáltatást, amelyre ténylegesen szükségük van? Milyen hatással volt a harmadik út politikája szociális munkára?

A „harmadik út”

A „harmadik út” gondolatát az 1990-es években fogalmazták meg szociáldemokrata és balközép gondolkodók és politikusok. Az USA-ban először Clinton elnöksége alatt jelent meg (Callinicos, 2001), és azóta a világ sok, baloldali gondolatokkal szimpatizáló rendszere tette magáévá. Például egy idén júliusban rendezett konferencián, melynek célja (ismét!) annak megvizsgálása volt, hogy mit is jelent a harmadik út valójában, nemcsak a harmadik út szokásos követői voltak jelen, mint Gerhard

Schröder és Bill Clinton, de olyanok is, mint Thabo Mbeki Dél-Afrikából, Meles Zenawi Etiópiából, és az új munkáspárti elnök, Lula, Braziliából.

Nagy-Britanniában 1997 – Tony Blair és az Új Munkáspárt kormányzása – óta beszélhetünk a harmadik út térhódításáról, melynek során igen expliciten kidolgozták és alkalmazták a harmadik út elképzeléseit. (Ebben jelentős szerepe volt Anthony Giddens brit szociológusnak – lásd elsősorban Giddens 2000). Ebben a tanulmányban azokra a tapasztalatokra fogok koncentrálni, melyek az Egyesült Királyságban e fogalom alkalmazása során felmerültek.

A kezdetektől fogva a harmadik út egy olyan új politikai, szakpolitikai megközelítésként jelent meg, mely átlép a régi, hagyományos jobboldal és baloldal kategóriáin. Blair kedvenc jelzőjével élve, a harmadik út egy *modern* megközelítést nyújt, mely azzal definiálja önmagát, hogy mi *nem*: egyrészt nem „régimódi”, statikus szociáldemokrácia, de nem is korlátlan szabadpiaci kapitalizmus. Ehelyett inkább kimondottan nem-ideologikus, és olyan pragmatikus megközelítést vall magáénak, mely merít mind a jobb-, mind a baloldal legjobb hagyományaiból és csak az érdekl, „ami a gyakorlatban működik” – de erre a gondolatra majd még később visszatérek. Ebben a megközelítésben a baloldal az általa vallott értékek révén definiálja magát, melyek változatlanul megmaradnak, de egy megváltozott világra kell alkalmazni őket. Tony Blair és Gerhard Schröder egyik politikai állásfoglalásának szavaival:

Az igazságosság és a társadalmi igazság, a szabadság és az esélyegyenlőség, a mások iránt érzett felelősség és szolidaritás – időtlen értékek. A szociáldemokrácia soha sem fogja őket feláldozni. De ahhoz, hogy ezek az értékek relevánssá váljanak mai világunkban, olyan reális és előrettekintő politikára van szükség, mely megfelel a 21. század kihívásainak. A modernizáció lényege, hogy alkalmazkodjunk az objektíven megváltozott feltételekhez, és nem az, hogy közvélemény-kutatásokra reagáljunk (idézve Callinicos 2001, 9).

A bürokratikus államkapitalizmus és a féktelen szabad piacgazdaságra épülő kapitalizmus korlátai egyaránt jól ismertek, így itt nem kívánok ezekről beszélni. Amit azonban szeretnék itt megvizsgálni, az a harmadik út követőinek, így Anthony Giddensnek is az az állítása, hogy a harmadik út nem ideológiai megközelítést jelent. Valóban erről van-e szó, vagy ahogy Perry Anderson fogalmazott, a harmadik út valóban nem egyéb, mint a „neoliberalizmus ideológiai burka”? (Anderson 2000, 11)

A továbbiakban szeretném bebizonyítani, hogy az állítás, miszerint a harmadik út nem ideológiai megközelítést jelent, nem felel meg a valóságnak, mivel a harmadik út két igen erős ideológiai pillérre épül.

a) A neoliberalizmus elfogadása

Az Új Jobboldal képviselőihez hasonlóan, a harmadik út követői azt a nézetet vallják, hogy „a piacnak nincs alternatívája”. Úgy vélik, hogy a globalizáció következtében minden kísérlet, mely nem a világpiacnak való teljes alárendelődést jelent, utópisztikus és ésszerűtlen. Így például a 1997-ben a brit szakszervezeti szövetség (TUC) ülésén elmondott beszéd-

ben Tony Blair szerint a kormányzás modernizálásának első feladata egy olyan gazdaság létrehozása, mely teljes összhangban van az új globális piaccal, és mely a vállalkozást és a rugalmasságot ötvözi az emberek kreatív potenciáljának kiaknázásával (Blair 1997).

Valójában az Új Munkáspárt a konzervatívokat is megszegyenítő szenvedéllyel és lelkesedéssel vetette bele magát a piaci elvek érvényesítésébe. Jelenleg Nagy-Britannia a brit történelem eddigi legkisebb társasági adójával büszkélkedhet, mely alacsonyabb, mint Európa bármely más országában, vagy az USA-ban és Japánban; a munkaerőpiac kevésbé szabályozott, mint az USA-ban; és töretlenül folyik a közszolgáltatások privatizációja, bár most a Köz- és Magánszféra Partnerség (*Public Private Partnership – PPP*) új keretei között (Monbiot 2000). Az Új Munkáspárt piac iránti elkötelezettségét bizonyítja, hogy a júliusban Londonban rendezett harmadik út konferencia pénzügyi támogatói között olyan szereplőket találunk, mint a British Airways, a Citigroup és a híres modernizáló, a brunei-i szultán. Nem véletlen, hogy Nagy-Britannia egyik vezető gazdasági kommentátora úgy utalt a harmadik utasokra, hogy „ők a szabad piac rajongói, akik megtanulták a »Stairway to Heaven«² akkordjait játszani” (Elliot 2003).

A szegénység kérdését illetően a Joseph Rowntree Foundation közel-múltban végzett kutatása azt mutatta, hogy bár kis mértékben csökkent a szegénység 1997 óta, ez a csökkenés azonban csak ahhoz volt elég, hogy a szegénység szintje ismét elérje a 1995-96-os szintet, és az alacsony jövedelmi küszöb alatt élő emberek száma még mindig kétszerese a 20 évvel ezelőtti értéknek (JRF 2002a). Skóciában növekedett az alacsony jövedelmű háztartásokban élők száma és a legújabb adatok azt mutatják, hogy nincs változás a szegénységben élő gyermekek számát illetően (JRF 2002b).

b) Társadalmi autoritarizmus

A piac teljes elfogadása mellett azonban megjelenik az a felismerés, hogy a kapitalizmus mélyreható társadalmi megosztottságot teremt, mely – beavatkozások nélkül – társadalmi feszültségeket kelthet, és romboló hatással lehet a közösségekre is. Így az Új Munkáspárt politikája a kezdetektől fogva a társadalmi kohéziót hangsúlyozta, és ehhez a társadalmi bevonás nyelvezetét használta. E megközelítés „puha” oldala, mely inkább a Blair kormányzat korai időszakára volt jellemző, a társadalmi befogadásra koncentrált, mely elsősorban a munka, mint „egyenlősítő tényező” révén valósítható meg. A társadalmi bevonás törekvését tükrözik azok a jelenlegi szakpolitikák is, mint például a *Sure Start* (Biztos kezdet) program, melynek célja, hogy azokat az egyenlőtlenségeket kezelje, melyekkel a szegényebb területeken élő gyermekeknek és szülőknek kell megküzdeniük, valamint azok a programok, melyek a felhasználók bevonására fektetik a hangsúlyt, például a mentálhigiéna területén. A Munkáspárt politikáját azonban egy sokkal dominánsabb vonás

² Utalás a Led Zeppelin együttes lassú, lírai számára (*a ford.*).

is jellemzi, különösen a második kormányzati időszakban: egy olyan mélyreható társadalmi autoritarizmus, mely egyaránt merít a kommunitarizmusból, a keresztényszocializmusból és az elektorális rendszerek durva vonásaiból, és melynek legnyilvánvalóbb megjelenési területei a menekültügyi politika, az ifjúságpolitika és a mentálhigiénia egyes aspektusai. Több ilyen területen az Új Munkáspárt továbbment annál, mint ameddig a konzervatívok el mertek volna menni. Például a menekültügyi politika vonatkozásában az Új Munkáspárt politikáját olyan lépések fémjelzik, mint a pénzbeli segélyt felváltó utalványok degradáló rendszerének bevezetése, olyan menekültügyi fogvatartó központok alkalmazása, ahol a gyermekeket akár egy évig is benntarthatják és olyan menekültügyi intézkedések bevezetése, melyek elválasztják a menekülteket közösségeiktől vagy családjaiktól és az ország különböző területeire telepítik át őket. Ez utóbbi gyakorlatot egy nemrégiben készült tanulmány azzal ítélte el, hogy az a szélsőjobb kedvében akar járni (Robinson et al. 2003). Az ifjúságpolitikát illetően az új munkáspárti kormányzat Skóciában jelenleg egy olyan törvényi szabályozást készül bevezetni, mely lehetővé teszi majd, hogy a szülőket – az esetek többségében a szegény, gyermekeket egyedül nevelő anyákat – bebörtönözhessek azért, ha gyermekeiket nem tudják ellenőrzésük alatt tartani (Scottish Executive 2003); míg az új mentálhigiénéiára vonatkozó törvényhozás a skót határtól északra és délre egyaránt bevezeti majd a kötelező közösségi őrizetet a mentálhigiénés problémákkal küzdők számára. Ez egy olyan intézkedés, melyet a mentálhigiénében érintett szervezetek többsége ellenez, és melyet még a konzervatívoknak sem sikerült annak idején kieroszakolniuk.

Mit jelentett ez a harmadik út típusú megközelítés a szociális munka számára Nagy-Britanniában?

Egy közelmúltban írott tanulmányában a Szociális Munka Országos Intézetének (*National Institute for Social Work*) volt igazgatója beszámolt arról, hogy mit tart a szociális munka pozitív aspektusainak jelenleg, Nagy-Britanniában. Olyan tényezőket említ, mint a „Biztos kezdet” (*Sure Start*) féle programok beindítása, a felhasználók és gondozók fokozottabb bevonása a szakpolitika alakításába, új keretrendszer bevezetése a szociális munka felsőoktatási képzésében, Kiválósági Központok (*Institutes of Excellence*) létrehozása Angliában és Skóciában, valamint a Szociális Gondozási Tanácsok (*Social Care Councils*) létrehozása Nagy-Britannia különböző részein. Leírásában e példák mind arra szolgálnak, hogy a szociális munka jelenlegi egészséges állapotát igazolják (Statham 2003).

További pozitív aspektusként azt is hozzátehetnénk, hogy az Új Munkáspárt valóban másként viszonyul a szociális munkához mint a korábbi konzervatív kormányok: megközelítése pragmatikusabb, kevésbé ideológikus, és ilyen értelemben a harmadik út gondolatkörét tükrözi. Például az értékmaximalizálást célzó értékelési keretrendszer, a „legjobb érték” program (*Best Value Framework*) elvileg lehetővé teszi a helyi önkormányzatok számára, hogy megtartsák a szolgáltatások feletti ellenőrzés jogát, ha bizonyítani tudják, hogy hatékonyabbak, mint a magánszektor; pragmatikus szemlélete, mely abból indul ki, hogy mi működik a gyakorlatban, nyíltan elutasítja, hogy ideológiai indíttatású lenne és kimondott célja, hogy a szociális munka által nyújtott válaszokat objektív bizonyí-

tékokra alapozza; mentálhigiénés programjának emellett deklarált célja, hogy megtalálja a középutat a szolgáltatások igénybevevőinek elképzelései és a közbiztonság szükségessége között.

Az Új Munkáspárt eredményeinek e pozitív értékeléseit azonban két fő hiba jellemzi: először is erősen egyoldalú képet festenek a szakpolitika alakulásáról. A felhasználók bevonását illetően például igaz, hogy a felhasználókat jobban bevonták a szakpolitika kialakításába, arra azonban sokkal kevésbé találunk bizonyítékot, hogy ennek bármiféle hatása lett volna a tényleges szolgáltatásokra. A közösségen belüli kötelező kezelést például a mentálhigiénés szolgáltatásokat igénybe vevők minden egyes szervezete hevesen ellenezte, de jövőre várhatóan mégis elfogadják törvényi szabályozásként, legalábbis Skóciában.

Másodsorban – és ez még fontosabb – az ilyen pozitív értékelések figyelmen kívül hagyják azt a kontextust, melyben e fejlemények végbe mennek. Mint Harris rámutat, ezt a környezetet továbbra is a piac kiterjesztése és a menedzserizmus (a közszféra üzleti jellegű irányításának) prioritásai formálják illetve azok a követelmények, melyeket a – az ő szavaival élve – „az üzleti alapon végzett szociális munka” támaszt (Harris 2003).

A piacosodást illetően a szociális munkát sem kerülte el az Új Munkáspárt minden szakpolitikai területét jellemző törekvés, amely a piaci erők kiterjesztését célozza (Monbiot 2000). Ez nem azt jelenti, hogy a szociális munka minden területét privatizálnák, hanem azt, hogy a szociális munkán belül piaci elveket és prioritásokat érvényesítenek, pontosan az olyan, versenyre épülő keretrendszerek révén, mint a korábban említett „*Best Value Framework*”. E verseny eredményeként két jelenséget figyelhetünk meg. Először is a gyakorlatban a szolgáltatások gyakran valóban átkerülnek a magán- vagy önkéntes szervezetekhez, melyek olcsóbban tudják e szolgáltatásokat biztosítani, mivel alacsonyabb fizetéseket és rosszabb körülményeket kínálnak munkatársaiknak. Másodsorban ez a verseny egy kvázipiaci kultúra kialakulásához vezet a helyi önkormányzatok szociális munkával foglalkozó osztályain, ahol minden a költségvetésnek van alárendelve és az elsődleges prioritás a költségek alacsony szinten tartása, mely természetesen erősen kihat a szociális munkások munkamoráljára.

Egy olyan rendszer érvényesítése, melynek elsődleges célja a költségvetés alacsony szinten tartása, olyan menedzser-központú megközelítést igényel, mely a szociális munkások fokozottabb megfigyelését és ellenőrzését vonja maga után. S bár a „menedzserizmust” nem az Új Munkáspárt találta ki, de új formában folytatta és továbbfejlesztette a konzervatívok menedzserista stratégiáit – elsősorban azzal, hogy egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a szabályozásra.

A szabályozás ilyen mértékű hangsúlyozása mögött a szociális munka és a szociális munkások iránti bizalmatlanság húzódik meg. Ez részben ugyanarra a bizalmatlanságra vezethető vissza, mint ami a konzervatív kormányzatok fogyasztói retorikája mögött megbújt a különböző szakmák képviselőivel szemben; részben pedig azt a nézetet tükrözi – melyet egyébként a konzervatívok is osztanak –, mely szerint a „szociális munka kudarcot vallott” és meg kell reformálni, vagy (a harmadik út nyelveze-

tével élve) „modernizálni” kell. De a legfontosabb talán az, hogy azt a felfogást tükrözi, miszerint a szociális munkások nem azonosulnak feltétlenül az Új Munkáspárt üzenetével, és szakmai értékeik nem illeszthetők be kényelmesen az Új Munkáspárt egyes politikai intézkedései mögött meghúzódó társadalmi autoritarizmusba.

Ez a bizalmatlanság különböző formákban jelenik meg.

Először is abban nyilvánul meg, hogy a szociális munkásokat nem vonták be azokba a főbb társadalmi programokba, melyeket az Új Munkáspárt bevezetett – például a *Sure Start*, a *New Deal* vagy a *Supporting People* esetében (Jordan és Jordan 2000).

Másodsorban, e bizalmatlanság új szabályozó testületek létrehozásához vezetett. A Szociális Gondozási Tanácsok és az Szociális Munka Kiválósági Központjai felfoghatók szakmai támogatásként, mint ahogy azt Daphne Statham javasolja, de úgy is tekinthetjük őket, hogy kézenfekvő eszközként szolgálnak ahhoz, hogy a kormányzat a szociális munkát saját céljaihoz közelítse, már csak azért is, mert e szervezetek a kormánytól függnék támogatásuk tekintetében.

Harmadsorban, e bizalmatlanság következtében a szociális munka tudásbázisát olyan megoldások alapján próbálják átformálni, melyek abból a megközelítésből indulnak ki, hogy mi az, ami működik a gyakorlatban. Nyilván senki sem fog ésszerűen olyan módszereket és megközelítéseket ellenezni, melyek működnek, szemben azokkal, amelyek eredménytelenek. E megközelítés ideológiája azonban sokkal mélyebbre megy ennél. Először is burkoltan azt sugallja (általában különösebb bizonyíték nélkül), hogy a szociális munka hagyományos megközelítései – mint az eszmunka és a közösségfejlesztés – nem váltak be. Másodsorban a bizonyítható eredményeket hangsúlyozza, és így olyan változók mérésére épít, melyek mérhetőek. Ezért nem meglepő az olyan behaviorista megközelítések megjelenése, melyek a viselkedési változást mérik, általában erősen az egyénre koncentrálnak, és kevés figyelmet szentelnek a szélesebb körű társadalmi tényezőknél. Harmadsorban, és ez a legfontosabb, a társadalmi és az egyéni változást alapvetően technikai ügynek tekinti, és nem foglalkozik értékekkel és ideológiai kérdésekkel. Ahelyett, hogy bizonyos viselkedések mélyebb okait vizsgálná, inkább abból indul ki, hogy mi az, ami működik ahhoz, hogy egy konkrét célt – például a bűnözés csökkenését – elérjünk. A korábban említett új szervezeteknek kulcsfontosságú szerepük lesz ebben a folyamatban. A „Szociális szolgáltatások modernizálása” című kormányzati tanulmány szerint az új Általános Szociális Gondozási Tanács (*General Social Care Council*) egyik célja például az, hogy

„gyakorlati segítséget nyújtson olyan megoldások keresésével, melyek a kutatások és tapasztalati adatok alapján működőképeseek, és mentesek a felesleges ideológiai hatásoktól” (idézve Harris 2003, 90).

Ahhoz, hogy a szociális munka azt a szerepet játssza, melyben az Új Munkáspárt látni szeretné, egyértelműen kulcskérdéssé válik majd a szociális munka értékeinek átalakítása, valamint az olyan kritikai nézetek és elméletek elhallgattatása vagy marginalizálása, melyek ahhoz vezethet-

nének, hogy a szociális munkások megkérdőjelezzék például a menedékkérőkkel szembeni bánásmódot vagy a fiatalok negatív színben való feltüntetését, „démonizálását”.

Szemben a neoliberalizmussal: a szociális munka válasza

Szinte már közhelynek számít az a kijelentés, hogy a szociális munka jelenleg válságban van Nagy-Britanniában. A szociális munka képzéseire jelentkezők száma folyamatosan csökken; nagyon kevés szakmai gyakorlatra van lehetőségük azoknak, akik mégis elvégzik a képzéseket; ugyanakkor jelenleg hiány van szociális munkásokból az egész Egyesült Királyságban, különösen a gyermekgondozás területén; és a kutatások és a tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy a szociális munkások munkamorálja még soha sem volt ennyire mélyponton (Jones 2000).

Ugyanakkor sok tekintetben talán még soha sem volt ekkora szükség a képességeket erősítő, az érdekérvényesítési esélyeket növelő radikális szociális munkára. Mint erre már utaltam, nagyon kevés jel mutat arra, hogy az élet különösebben javult volna az Új Munkáspárt kormányzása alatt a szociális szolgáltatásokat igénybevevők és a szegénységi szinten vagy az alatt élők számára. Ha a kirekesztés elleni gyakorlatot nézzük, az elmúlt években egyes csoportoknak – mint például a menedékkérőknek – döbbenetes mértékű zaklatást és rasszizmust kellett elszenvedniük, melyet a kormány menekülteket elválasztó politikája és a média által vezényelt erkölcsi pánik egyaránt tüzelt (Bowes et al. 2003; Robinson et al. 2003), és amely kihatott a menedékkérők fizikai és mentális egészségére (Ferguson és Barclay, 2002).

A szociális munka szakmai vezetése azonban a mai napig egyszerűen képtelen volt arra, hogy szembeszálljon a szakmát ért támadásokkal, és gyakran inkább a ráerőltetett változásokhoz való alkalmazkodást választotta, a változások valós vagy vélt előnyei hangsúlyozásával. De mint Butler és Drakeford írja: „Nagy ára van annak, hogy a szociális munka rugalmasan kihasználja azt a kétértelmű helyzetet, mely lehetővé teszi számára, hogy megőrizze saját értékeihez való lojalitásának látszatát, miközben a politikai irányítók utasításait hajlja végre, melyek az említett értékekkel szemben teljesen más elképzeléseket és célokat tükröznek” (Butler és Drakeford 2001, 8).

Ebben a pillanatban még nem világos, hogy a szociális munka új, radikális irányzata hogyan alakul majd ki. Mint azonban azt Thompson megjegyyezte, a radikális gyakorlat iránti igény a 1970-es években nem a szociális munka gyakorlatából indult ki, hanem sokkal inkább az akkoriban előtérbe kerülő, a társadalmat alapjaiban felkavaró társadalmi mozgalmak – a nők, a feketék, a homoszexuálisok és a szakszervezetek mozgalmainak – eredményeképp jelentkezett (Thompson 2002). Azt követően, hogy egy több éves folyamat során a neoliberalizmus látszólag sikeresen megszabadult ideológiai versenytársaitól, az elmúlt években ismét tömeges társadalmi mozgalmak alakultak ki, melyek túlmennek az 1990-es évek azonosulási politikáján és a kapitalizmust, illetve annak bizonyos aspektusait teszik felelőssé a szegénységért, a környezeti pusztításért és

a közelmúltban a háborúért is (Ferguson, Lavalette és Mooney 2002; valamint Ferguson, Lavalette és Whitmore 200). Ebben a stádiumban még túl korai lenne annak találgatása, hogy a szociális munka újonnan kialakuló gyakorlata milyen módon kapcsolódhat majd e mozgalmak tapasztalataihoz. Azonban vannak közös pontok az egyelőre nagyon szerteágazó mozgalmak elemei és a szociális munka egyes megközelítései és értékei között, különös tekintettel a képessé tétel (*empowerment*), az érdekvédelem és fejlesztési megközelítések egyes példáira, melyeket a harmadik világ szociális munkásai még inkább magukénak vallanak, mint a Nagy-Britanniában és az USA-ban tevékenykedő szociális munkások. Lehetséges, hogy a szociális munka 21. századi, valóban előremutató gyakorlata a neoliberalizmussal és a társadalmi autoritarizmus szemben kialakuló ellenállás ezen új hajtásaiból alakul majd ki.

Fordította Juhász Katalin

Irodalom

- Anderson, P. 2000: Renewals, in: *New Left Review* II (1). P. 11.
- Barclay, A., Bowes., I. Ferguson, D., Sim , M. Valenti 2003: *Asylum Seekers in Scotland*, Edinburgh: Scottish Executive
- Bircham, E., Charlton, J. (eds.) 2001: *Anti-Capitalism: a guide to the movement*, London: Bookmarks
- Blair, T. 1997: *The Modernisation of Britain. Speech to the 1997 Trade Union Congress.*
- Butler, I., Drakeford, M. 2001: Which Blair project? Communitarianism, Social Authoritarianism and Social Work, in: *Journal of Social Work*, I (1), pp. 7–20.
- Callinicos, A. 2001: *Against the Third Way*, Cambridge: Polity
- Elliot, L. 2003: Third Way Addicts Need a Fix, in *Guardian*, July 14, 2003
- Ferguson, I., Barclay, A. 2002: *Seeking Peace of Mind: the mental health needs of asylum seekers in Glasgow*, Stirling: Stirling University.
- Ferguson, I., Lavalette, M., Mooney, G. 2000: *Rethinking Welfare: a Critical Perspective*, London: Sage
- Ferguson, I., Lavalette, M., and Whitmore, E. 2004, forthcoming: *Globalisation, Global Justice and Social Work*, London: Taylor and Francis
- Forgacs, D. 1990 (ed.): *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916–1935*, New York University Press.
- George S.: Neoliberalism, in: Bircham. E. 2000: *Anti-Capitalism: a Guide to the Movement*, London: Bookmarks.
- Giddens, A. 2000: *The Third way and its Critics*, Cambridge.
- Harris, J. 2003: *The Social Work Business*, London: Routledge
- Jones, C. 2000: Voices from the Frontline: State Social Workers and New Labour, in *British Journal of Social Work*, 31 (4)
- Jordan, B., Jordan, C. 2000: *Social Work and the Third Way: Tough Love as Social Policy*, London: Sage
- Joseph Rowntree Foundation 2002a: *Poverty and Social Exclusion in Britain*, York: JRF.
- Joseph Rowntree Foundation 2002b: *Monitoring Poverty and Social Exclusion in Scotland* (2002). York: JRF.
- Lavalette, M., Mooney, G. (1999): New Labour, new moralism: the welfare politics and ideology of New Labour under Blair, *International Socialism*, 85, pp. 27–47.
- Monbiot, G. 2000: *Captive State*, London: Macmillan.

SZOCIÁLIS MUNKA

- Reza, F. (ed.) 2003: *Anti-Imperialism: a guide for the movement*. London: Bookmarks.
- Robinson, V., Anderson, R., Musterd, S. 2003: *Spreading the 'Burden'?* Bristol: The Policy Press.
- Scottish Executive 2003: *Putting our communities first: A Strategy for tackling Anti-social Behaviour*, Edinburgh: Scottish Executive
- Statham, D. 2003: Changing Social Work, in: V. E. Cree (ed.) *Becoming a Social Worker*, London: Routledge
- Stiglitz, J. 2002: *Globalisation and its discontents*, London: Penguin
- Thompson, N. 2002: Social Movements, Social Justice and Social Work, *British Journal of Social Work* 32. pp. 711–722.
- United Nations 2003: *Human Development Report 2003*. New York: UN.